

Občasník č. 4

MUZEJNÍ LISTY

*Vydává Okresní muzeum Praha - východ Masarykovo náměstí 97
250 01 Brandýs nad Labem - Stará Boleslav*

Zdarma !!!

duben 1998

Donkichoti a donkichotství v muzeích

„V devadesátých letech 20. století se ve střední Evropě, v malé České republice, vytvořil nový filosofický směr tzv. donkichotství. Nositeli a vyznavači tohoto směru se stali muzejní pracovníci různých společenskovědních a přírodovědných oborů - takzvaní donkichoti, kteří se tak nazývali v souvislosti s významným Cervantesovým románem o Donu Quijotovi (zde počeštěno Kichotovi)“ - disketa naučná z 25. století.

Položme si otázku, jak to bylo doopravdy? Řady mladších i starších muzejníků v roce 1989 při „sametové revoluci“ cinkaly na Václavském náměstí i jinde klíči. Řada z nich schovaná v muzeích po desetiletí před komunistickým útlakem doufala v lepší budoucnost svých vědních oborů, v lepší možnost seberealizace, v lepší kontakty se zahraničními odborníky. Všichni se vrhli s novou chutí a zápalem do práce bez ohledu na prostředky, i mzdové, které zůstávaly povážlivě stejné. Všichni se obrnili trpělivostí a s heslem „s utaženými opasky k lepším zítřkům našich vědních oborů“ pokračovali s větší pílí a snahou ve vytčených cílech své práce. Jen někteří starší lamentovali a naříkali, proč si mají na stará kolena utahovat ještě více své opasky, neboť se, a mnohdy správně, domnívali, že se lepších zítřků již nedočkají. Nakonec ale i oni, s vědomím, že toto vše podstupují pro své děti a nejhůře pro svá vnoučata či pravnoučata a jejich lepší bytí, se s tímto svým osudem smířili. A tak pracovali a pracovali, připravovali nové a lepší výstavy pro své spoluobčany, ti však na ně nechodili, raději se snažili kdekoli a kdykoli vydělávat jakékoliv, i špinavé, peníze. To ovšem naivní muzejníci nechápali, přičítali vinu sobě a tak se snažili vytvářet ještě lepší a krásnější výstavy, každou z nich zahajovali vernisáží a doufali, že ze tří stovek osobně pozvaných alespoň polovina se přijde podívat na plody jejich práce. Vždy však zažívali stejná zklamání, vždy se totiž objevilo pouze 10 - 20 stejných muzejních návštěvníků. Zlé jazyky tvrdí, že se do muzeí chodili ohřát, tak v zimních měsících jich bylo vždy o něco více než v měsících letních. Muzejníci vydávali časopis a publikovali a vydávali jiné publikace, ty však jen málokdo kupoval a muzejníci bohužel nemohli tyto výsledky své práce rozdávat úplně zdarma nebo jen ve výjimečných případech, jejich

osobní platy také nedovolovaly, aby zájemcům o publikaci tuto zakoupili z vlastních prostředků a poté věnovali. Muzejníci se snažili každý pracovat se sobě svěřenou sbírkou a rozšiřovat ji, viděli zde rozrůstající se kulturní bohatství celého národa a celé republiky. Jejich pohled ale asi nebyl správný, neboť příslušné orgány byrokratické správy muzejníkům poskytovaly neustále méně a méně prostředků na jejich činnost. Se zvyšováním cen všeho se i muzejníci rozhodli zvýšit po bouřlivé několikadenní diskusi vstupné do muzea na výstavy a expozice. Chyťří a mazaní úředníci toho okamžitě využili a muzejníkům ihned jejich malé příjmy odpočítali od poskytovaných prostředků. Někteří z muzejníků si začali všimnout, jak některé jiné profese hájí své zájmy, jak lékaři odmítají léčit a hrozí stávkou. Jejich hra se životem a smrtí může však postihnout kohokoliv, i politiky, kteří uvědomují si tuto skutečnost, neberou jejich hrozby na lehkou váhu. Také učitelé se cítí být nespokojeni, jak by však bylo hrozné, kdyby děti našich dětí byly ještě hloupější než děti naše. Je tu dopravní mafie, energetická loby, bankovní domy, tunelování, vytunelování, politické krachy, nedůvěra, daně a najednou muzejník neví kudy kam. Jeho vlastní mzda je hluboko pod prahem střední mzdy, reálná hodnota mzdy se snižuje, ceny stoupají. V muzejnictví chybí prostředky téměř na vše, sbírky stagnují, nerozvíjejí se, na práci s nimi nejsou prostředky, snad pouze na údržbu ještě něco zbývá. Co se však stane s kulturním bohatstvím státu, až ani na tu prostou údržbu stavu nebudou prostředky a kdo za to bude zodpovědný! Úředník si po každé úspoře mne spokojeně ruce nad získaným. Kdo je však vinen, on samozřejmě pouze dobře plní vyšší nařízení, kdo však tvoří tato nařízení a zdali si ten někdo mocný láme hlavu nad tím, zda se hodí vždy a ve všech případech. Asi těžko. Tak se muzejník učí a vychází ze své naivity, čte a učí se z paměti a po ránu si přeřikává pasáže z děl klasiků George Orwella a jeho Farmy zvířat a slavných, leč hodně depresivních románů Franze Kafky. Tak se stalo, že donkichotství a donkichoti v muzeích s koncem 20. století v Čechách vymizeli. A dovolte mi se rozloučit heslem nových muzejníků „Všechna zvířata jsou si rovna, ale některá jsou rovnější“.

Vladimír Novák

Opět Salón brandýských výtvarníků

Pomalů ale jistě se již stává tradicí, že jednou za dva roky, vždy na jaře, se v Okresním muzeu Praha - východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi, otevírá Salón brandýských výtvarníků. V letošním roce proběhne **slavnostní vernisáž výstavy ve čtvrtek 9. dubna od 17 hodin v Arnoldinovském domě na náměstí v Brandýse nad Labem**. Na letošní salón se přihlásili a své nové práce zde budou prezentovat (dle abecedního pořadí) : p. Jiří Bíma, p. Milan Chabera, pí. Zdena Chabarová, p. Jiří Hanzlík, p. Antonín Kostřík, p. Petr Krejčík, p. prof. Ladislav Leitgeb, p. Svatopluk Machar, p. Zdeněk Míčka, p. Vilém Plocek, pí. Jana Žirovnická. Sama uvedená jména vystavujících umělců dávají tušit, že půjde o nevšední zážitek, a proto si nenechte výstavu, která potrvá **do 24. května**, ujít.

Vladimír Novák

Obrázky na skle ze sbírky Okresního muzea Praha - východ v Brandýse nad Labem - Staré Boleslavi

Nedílnou součástí národopisných sbírek našich muzeí jsou lidové obrázky na skle neboli podmalby na skle (podle techniky jejich malování na spodní stranu skla.). Nejinak je tomu i v případě Okresního muzea Praha - východ, v jehož sbírkách se nachází celkem třináct těchto obrázků, přičemž jejich celkový počet v muzeích na okrese Praha - východ činí šestatřicet exemplářů (dvacet se jich nachází v Městském muzeu v Říčanech a tři v muzeu v Čelákovicih). Přibližme si dnes vlastní brandýskou sbírku, která přes svůj nevelký rozsah zajímavým způsobem vypovídá o tomto významném odvětví lidového umění a jeho rozšíření v Čechách v minulém století.

Na Brandýsku, stejně jako v celých středních Čechách, se nikdy nenacházelo žádné centrum výroby lidových obrázků na skle. Až na výjimky (o jedné z nich bude řeč na závěr) jsou všechny exempláře ve sbírkách středočeských muzeí importem z jiných částí Čech, v nichž se taková střediska nacházela. Jednalo se v první řadě o oblast severočeskou, v níž měla práce se sklem tradičně nejsilnější postavení. Severočeská nebo přesněji severočesko - dolnoslezská oblast lidové malby na skle je v brandýském muzeu zastoupena celkem šesti podmalbami, což je téměř polovina zdejší sbírky. Jedná se o obrázky Ježíše Krista, Matky bolestné (Mater Dolorosa), svaté Kateřiny, svaté Barbory, svatého Floriána a svaté Alžběty, jejichž datace spadá do první třetiny devatenáctého století. Dva posledně jmenované obrázky patří přitom do skupiny tzv. obrázků „sklářského“ typu se „zlatým brusem“. Obzvláště pozornost si zaslouží zejména obrázek sv. Alžběty, který je výjimečný jednak svým bílým pozadím, které je pro tento druh podmaleb netypické (obvykle bývá černé), jednak svou kompozicí, v níž nenalézáme postavu žebráka, který je jinak standardním atributem této svěťce.

Druhou nejpočetnější kolekcí jsou podmalby z oblasti východočesko - kladské, které jsou v brandýské sbírce zastoupeny celkem pěti kusy. Jde o obrázky Ježíška, svaté Trojice, madony, anděla strážného a Jana Křtitele (dříve nesprávně popisován jako Ježíšek s beránkem - možno ho spatřit v hlavní expozici muzea). Všechny podmalby pocházejí z období druhé poloviny minulého století. Lidové obrázky na skle z vyspělé východočeské produkce zaujmou zejména bohatou květinovou výzdobou, obzvláště proslulým „karafiátovým“ dekorem.

Třetí oblastí lidové malby na skle, zastoupenou v našem muzeu, je oblast jihočesko - rakouská. Ve sbírce se nacházejí dva obrázky z významného centra jejich výroby v tomto regionu - ze šumavské Kvildy. Jde o obrázek poprsí Ježíše Krista s trnovou korunou a obrázek svatého Floriána, oblíbeného „lidového“ svěťce, chránícího před ohněm a požáry. První obrázek pochází z první poloviny devatenáctého století, u druhého nelze s jistotou přesnější dataci určit, ale je nepochybně rovněž z minulého století.

Západočesko - bavorská oblast, která je čtvrtou a poslední oblastí lidové podmalby u nás, ve sbírce brandýského muzea zastoupena není. Je to vcelku pochopitelné vzhledem ke geografické poloze Brandýska, od kterého byla západočeská oblast ze všech center lidové podmalby nejvíce vzdálená. Import obrázků na skle z této oblasti býval proto patrně spíše výjimečný a náhodný.

Skutečnost, že ve středních Čechách se jako v jediném českém kraji nikdy nerozvinula vlastní produkce lidové podmalby na skle, je třeba připsat především rané industrializaci a rozsáhlé urbanizaci tohoto regionu, která tu díky existenci mohutného pražského centra byla už na sklonku osmnáctého století v pokročilém stadiu, tedy v období, kdy toto odvětví lidové umělecké tvorby začalo teprve vznikat. Tento fakt způsobil podstatně rychlejší přežití se tohoto druhu lidové tvorby a jeho nahrazení barbotiskem, než tomu bylo v ostatních regionech. Přesto i ve středních Čechách pravděpodobně existovaly alespoň lokální dílny, zabývající se tvorbou tohoto uměleckého artiklu, byť rozsahem své produkce nemohly konkurovat pohraničním oblastem a zřejmě nikdy neměly delšího trvání. O tom, že takovéto místní dílny nebo snad spíše „dílničky“ anonymních tvůrců mohly na území středních Čech existovat, vypovídají některé ojedinělé případy obrázků na skle, u nichž se uvažuje o jejich možném místním původu.

Jedním takovým příkladem, který je pro nás obzvláště zajímavý, je obrázek vyoraní staroboleslavského Paladia z první poloviny minulého století, uchovávaný dnes v muzeu v Mladé Boleslavi. Tento obrázek se svým stylem nedá přiřadit k žádné ze známých dělen, ani do žádné větší skupiny podmaleb. Výjimečný je už svým námětem - nebylo běžné zobrazovat na obrázcích na skle, kterým tradičně dominovaly portréty svatých, podobné kompozice, byť byly legendárního charakteru. Kromě toho je to vůbec jediný obrázek na skle, který zobrazuje proslulé „Paládium země české“, ačkoliv jinak byla tato památka velmi častým a oblíbeným námětem svatých obrázků všeho druhu. To vše se zdá nasvědčovat tomu, že se jedná o výtvar nějakého anonymního středočeského umělce, tvořícího spíše živelně a příležitostně, který nebyl zasažen žádným z tradičních stylů lidové podmalby na skle a který snad mohl pocházet i přímo ze Staré Boleslavi nebo jejího okolí.

Radomír Průša

Bývalá rezidence piaristů v Brandýse nad Labem

Pozdně barokní budova bývalé piaristické rezidence na někdejším Vyšším Hrádku byla postavena v roce 1785, na místě, kde dříve stával měšťanský dům, zvaný Dománský. K vybudování své rezidence se piaristé rozhodli po téměř třicetiletém působení v Brandýse nad Labem. Řád piaristů se usadil v Brandýse roku 1759, a to zásluhou daru měšťanky Marie Magdalény Budínské, která zde zamýšlela zřídit gymnázium.

Piaristé byli vedle jezuitů nejrozšířenějším řádem se zaměřením na pedagogickou činnost. Počátky řádu spadají do roku 1617, kdy papež Pavel V. schválil dosavadní školské bratrstvo jako kongregaci chudých zbožných škol, která pak byla o čtyři roky později potvrzena jako řád. V průběhu 17. a 18. století se piaristé rozšířili do střední Evropy a zakládali tu své koleje nebo menší rezidence, často s různými typy škol. U nás se soustředili především na gymnázia, ale mnozí z nich působili i na univerzitách.

K založení gymnázia v Brandýse však tehdy nedošlo, neboť císař František Lotrinský, manžel Marie Terezie, povolil pouze působení dvou piaristických kněží. Zanedlouho byl jejich počet zvýšen o další dva řeholníky. Piarističtí kněží vyučovali na brandýské škole zpočátku v jazyce českém i německém základy čtení, psaní a latinu. V roce 1777 byla z nařízení Marie Terezie zrušena v Brandýse latinská výuka a piaristická škola byla prohlášena za školu hlavní, ke které byla připojena i dosavadní městská škola. První dvě třídy nové školy měli na starost světské učitelé, zatímco piaristé vyučovali náboženství, němčinu a počty ve třetí třídě.

Piaristé usilovali o zřízení další třídy s latinskou výukou, avšak bez úspěchu. Školský úřad, pod který hlavní školy spadaly, byl totiž ochotný povolit latinskou třídu jedině s podmínkou, že do piaristických tříd budou moci docházet i dívky. Aby se piaristé vyhnuli tomuto nepřijatelnému nátlaku, rozhodli se, že si postaví novou budovu, kam přestěhují také třetí třídu a zavedou novou, latinskou třídu. Tak došlo k vybudování piaristické rezidence.

V padesátých letech 19. století byla brandýská škola přeměněna na žádost města i piaristů na nižší školu reálnou, o

deset let později se stala úplnou reálnou školou. Ale již v roce 1872 ukončili piaristé výuku na této škole, mimo jiné i v důsledku finančních potíží. Až do zrušení řádu v roce 1950 pak působili pouze v duchovní správě.

K bohoslužbám využívali piaristé nejprve barokní kapli sv. Jana Nepomuckého, později zakoupili původně raně gotický, v 17. století zbarokizovaný kostelík sv. Petra, který mohli po dlouhých sporech s děkanstvím užívat jen k soukromým bohoslužbám.

Od roku 1923 měla rezidence status piaristického provincialátu. Přesto již tehdy piaristé rezidenci neobývali. V roce 1919 zabralo prázdný dům město, budova se opravila a bylo v ní ubytováno několik chudých rodin. V roce 1923 vyjednával s piaristickým řádem o koupi rezidence vyšehradský kanovník František Seyvalter, brandýský rodák, bratr zakladatele útulny slepých dívek v Praze na Kampě, jejíž pobočku chtěl v Brandýse otevřít. Piaristé s odprodejem budovy souhlasili,

avšak město, přestože nemělo s piaristy smlouvu na užívání rezidence, žádalo zaplacení nákladů, spojených s opravou budovy. František Seyvalter záhy přikročil k přestavbě rezidence. Zamýšlel zvýšit rezidenci o další patro a na zahradě vystavět dvoupatrovou budovu, která by byla s rezidencí spojena v jeden celek. Památkový ústav i město tento návrh zamítly, ale Okresní správní komise se nakonec vyjádřila v Seyvalterův prospěch. 25. září 1927 byla brandýská útulna slepých dívek slavnostně otevřena.

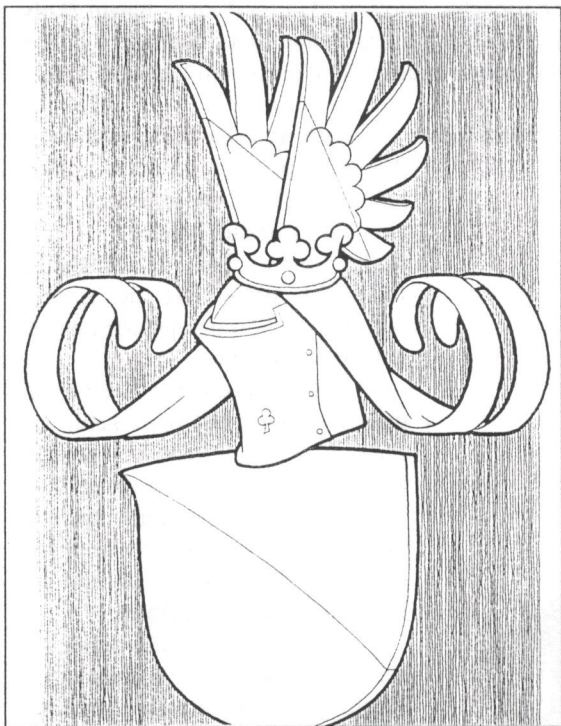
Bohatou knihovnu piaristů získala roku 1920 do svých sbírek Okresní jednota musejní, předchůdce dnešního Okresního muzea Praha - východ v Brandýse nad Labem, archivní materiály se převedly po roce 1950 do Státního okresního archivu Praha - východ v Nehvizdech. Staré tisky z piaristické knihovny byly v devadesátých letech odborně ošetřeny a byl sestaven jejich katalog, dostupný pro zájemce v knihovně našeho muzea. Knihovna čítá téměř 200 svazků, obsahuje zejména knihy s náboženskou a pedagogickou tematikou. Nachází se zde i díla významných českých piaristů, např. kritické zpracování Hájkovy kroniky Gelasia Dobnera nebo knihy z pera předního topografa Jaroslava Schallera.

Johanka z Krajku a brandýské privilegium

Letos na jaře uplyne přesně 490 let od doby, kdy obyvatelé městečka Brandýsa nad Labem obdrželi důležité výsady hospodářského charakteru. Tyto výsady udělila svým brandýským poddaným 12.4.1508 Johanka Krajířová z Krajku, vdova po Janu Tovačovském z Cimburka. Ten získal brandýské panství sňatkem se svou první ženou Magdalenou, sestrou posledního mužského člena rodu pánů z Michalovic, nejstarších známých držitelů Brandýsa. Johance Krajířové se narodil z prvního manželství s Janem Tovačovským syn Adam, jenž měl zdědit zdejší panství, zemřel však již v mladém věku (+ 1502). Ještě před svou smrtí ale převedl na svou matku panství jako zástavu za fiktivní dluh vůči ní, a tak se Johanka stala jedinou majitelkou.

S Janem Tovačovským i se svým druhým manželem Janem ze Šelmberka na Kosti, nejvyšším zemským komorníkem, přikročila k přestavbě brandýského hradu v pozdně gotickém slohu, který byl již v roce 1471 zván Novým Brandejsem. Tuto etapu v historii brandýského zámku dodnes připomínají sdružené erby cimburský a krajířský i znak šelmberský a krajířský na arkýři severní strany.

Johanka Krajířová se velmi sblížila s jednotou bratrskou a vytvořila z Brandýsa jedno z předních sídel českých bratří. Tehdy ještě nebyla jednota legální církví. V platnosti zůstávala basilejská kompaktáta, která připouštěla vedle katolíků pouze utrakvisty (kališníky). Teprve Rudolfův majestát na náboženskou svobodu z roku 1609 jednotu bratrskou oficiálně povolil. Do

té doby byla činnost jednoty zakázána, ale bratři bývali na některých panstvích tolerováni pro svou pracovitost. Počátkem 16. století ustupovala jednota od své původní koncepce a začala přijímat do svých řad i šlechtu a měšťany. Krajířové z Krajku a další se tak mohli stát členy tohoto náboženského směru a vzhledem ke svému vlivu i jeho ochránci. Současnice Johanky Krajířové, moravská šlechtična Marta z Boskovic, která se otevřeně hlásila k jednotě, napsala roku 1507 králi Vladislavovi II. Jagellonskému dopis, v němž protestovala proti zákazu jednoty: „O víru také smím se s sv. Pavlem přiznati, že s tou rotou, kteráž slove kacífská, sloužím Bohu mému ... I nevím, proč bych takového odsudku zasloužila, abych z země vypovědína byla aneb usmrcena, poněvadž všechno což dobrého jest ráda bych udělala.“ Toto vystoupení značně pohoršilo katolickou stranu; nejen proto, že Marta z Boskovic hájila zakázanou církev, ale i kvůli tomu, že porušila výrok sv. Petra, podle něhož má žena v církvi mlčet.

Rovněž Johanka Krajířová se proslavila jako ochránkyně jednoty bratrské. Do Brandýsa se na čas uchýlil bratr Lukáš, duchovní hlava jednoty, roku 1512 zde proběhl sněm starších jednoty. Na radu tohoto sněmu se již odovdělá Johanka vzdala následujícího roku panství ve prospěch svého bratra Konráda z Krajku, rovněž příznivce jednoty. Toto rozhodnutí vyplývalo patrně z dlouhodobých rozepří Johanky s Kateřinou Smiřickou z Kolovrat, majitelkou Lysé nad Labem, která Johanku obvinila před králem Vladislavem II., že „v bludu pikhartském stojí“. Manžel Kateřiny Smiřické, vlivný kancléř Albrecht Libštejnský

z Kolovrat, žádal, aby soud přiřkl Brandýs nad Labem jemu a jeho ženě, s odůvodněním, že kacír nemůže být držitelem panství.

Ještě před těmito událostmi vydává Johanka již zmíněné privilegium. Originál listiny se sice ztratil za švédského tažení v roce 1639, její znění se však zachovalo v pozdějších opisech. Johanka z Krajku tehdy darovala obyvatelům městečka Brandýsa nad Labem svůj domek na náměstí, vystavěný rychtářem Jiřikem, aby v něm zřídili sklad soli. Zároveň jim udělila právo výsadního obchodu solí, za který museli měšťané odvádět každoročně o vánocích na brandýský zámek „jeden soudek soli mírnej“. Dále jim Johanka přenechala poplatky, vybírané v tržní den (úterý) od řezníků, kramářek, hokyň a ševců, stejně jako platy, odváděné v jiné dny z ovoce a „věcí k jídlu“. Neméně důležité bylo i ustanovení, jímž Johanka povolila, aby „piva tu v městečku Brandýse domácí vařili ... mně z toho do komory mé nic neplatíce“. Současně omezila dovoz cizího piva a vína.

Význam posledního ustanovení vynikne lépe, povšimneme-li si blíže hospodářské a politické situace na počátku 16. století. Tehdy totiž probíhal spor mezi měšťany královských měst a šlechtou o hospodářské podnikání, v němž vaření piva představovalo jeden z nejožehavějších problémů. Spor měl ale hlubší pozadí. Zemský zákoník z roku 1500, nazývaný obecně Vladislavské zřízení zemské, upřel královským měšťanům hlasovací právo na zemském sněmu a posílil pravomoce zemského soudu ve věcech, které příslušely do sféry městského práva. Šlechta odmítala uznávat měšťany jako samostatný stav s odůvodněním, že města jsou součástí královské komory. Měšťané se ovšem nemínili smířit s poklesem své politické moci, stejně jako s narůstáním hospodářských aktivit šlechty, které narušovalo právo várečné, právo mlóvé a další městské výsady. I z Johančina privilegia je zřejmé, co pro královská města znamenalo budování pivovarů v poddanském městečku. Důsledkem bylo omezení dovozu piva, na který měla královská města dosud monopol. Spor mezi měšťany a šlechtou skončil nakonec kompromisem v podobě tzv. Svatováclavské smlouvy z roku 1517, která omezila zásahy zemského soudu do městských práv (hlas na sněmech byl městům přiznán již roku 1508), ale zároveň uvolnila podnikání šlechty. Řešení otázky vaření piva bylo sice na šest let odsunuto, ale šlechta už se této výnosné činnosti na svém panství nikdy nezřekla.

III.

František de Paula Pištěk byl roku 1824 nejmladším kanovníkem vždy věrné kapituly na hradě Pražském, nejmladším i v kapitule i věkem, maje teprve třicet sedm let věku svého. Vzbudil-li obecné překvapení, stav se v neobvykle mladém věku kanovníkem první kapituly v zemi, z níž vybírali se i biskupové, tím větší byl úžas, když řečeného ještě roku jmenován byl biskupem Azotským in partibus a spolu kapitulním děkanem ve Staré Boleslavi. Vědělo se sice, že mladistvý biskup požívá veliké přízně císaře Františka, který s chotí svou Marií Karolinou 13. května do Prahy k delšímu pobytu přijel, ale příčina této přízně, s níž nepodařilo se nikdy roušku tajemství sníti, byla z nedostatku pravého poznání různě vykládána. Vědělo se, že císař v den sv. Jana očekával v královské oratoři počátek pontifikální mše, že počátek ten se prodílnil, až císař sám osobně v kanovnické sakristii se objevil. Co se za jeho přítomnosti v sakristii dalo, o tom účastníci po celý život pomlčeli. Obecenstvo toliko zpozorovalo, že chladný a bledý jinak obličej císařův, když opouštěl sakristii, byl hněvem zarděn a že ihned po jeho odchodu páni kanovníci po dvou brali se na svá stalla. Zvědavost ovšem pudila mnohé, aby nadzdvihli cíp opony, která zahalovala tajemství způsobu, jímž císař zakročil; byli lidé, za dobře informované pokládané, kteří honosili se, že tajemství odhalili. Vyprávěli, že byl císař upozorněn divným ruchem, který ze sakristie zaléhal, že vešel neočekávaně a spatřil překvapující divadlo. Páni kanovníci zlostně se přeli mezi sebou, v jakém pořádku vyjítí mají; prudký boj byl tak, že do něho zasáhly i vysoké čepice, zlatem a perlami vyšíváné. Toliko jediný kanovník, právě nejmladší, František de Paula Pištěk, stál opodál, neúčastňuje se pohoršlivého sporu, ruce na prsou zkříženy. K tomu prý přistoupil císař, otázal se na jméno a na místě jej jmenoval světicím biskupem, načež ostatním členům kapituly úsečným svým způsobem projevil hlubokou nelibost. Jisto jest, že stal se Pištěk v roce 1824 světicím biskupem a že mu téhož ještě roku arcibiskup rytíř Chlumčanský z Přestavlk udělil kapitulní děkanství ve Staré Boleslavi, po německém josefinistovi Antonínu Hirnlovi právě uprázdňené.

Hodnost kapitulního děkana chrámu sv. Václava ve Staré Boleslavi byla tehdy z prebend hledaných. Děkan boleslavský byl jediným uživatelem všeho kapitulního zboží, ale poněvadž začasť byl i kanovníkem metropolitní kapituly a světicím biskupem v Praze, býval v Boleslavi toliko hostem. Biskup Pištěk snažil se dle své možnosti, aby byl práv i povinností svým v Boleslavi, proto sem přijížděl, kdy mohl, celebroid v obou chrámech a pečoval o kapitolu. Když byl na děkana instalován, zalíbil se mu mladý boleslavský kaplan Horčice, selský synek z nedalekého Skorkova, horlivý český veršovec a sběratel historických vzpomínek, které se pojily ke Staré Boleslavi, ke kapitule a památným tamním chrámům. Staříčský instalant, arcibiskup Chlumčanský, přál si při tabuli některých historických informací, ale nikdo z přítomných nebyl sto, aby je podal. Arcibiskup především dotazoval se probošta kapituly doktora Jüstla, který seděl proti němu, ale uhlazený tento německý abbé, tehdy již dvorní rada ve Vídni, vypasené tváře, s pečlivě nakadeřenými licousy, kousavě odpověděl, že v Boleslavi jsou odchýlné poměry, tu že vládne vším a tedy i archivem pan děkan. Nastalo trapné pomlčení. Arcibiskup vycítil zúmyslný hrot, biskup Pištěk poznával v proboštovi zapřísáhlého odpůrce, spolustolovníci ostýchali se zasáhnouti. Tu se zdvihl ze svého místa staříčský vikář Obstzierer, někdy jesuita, potom polní kurát, pak farář v Jirnech, po létech děkan v Čelákovících a konečně, po úmrtí děkana Lahody, děkan v Brandejse. V řádu získal diplomatickou vlastnost, která ho neopouštěla ani ve vysokém věku. Přistoupil k panu biskupovi a něco mu do ucha pošeptal. Biskup zjasnil tvář a pohlédl jakoby maně, na konec dlouhé tabule, tu kde seděli místní a brandejští kaplani, mezi nimi páter Horčice. Staříčský vikář popatřil rovněž v ony strany, zrak jeho setkal se s Horčicovým. Pokynul mu. Spěchal k němu mladý kaplan. Tu již vstává i pan biskup, kloní se k jeho knížecí arcibiskupské milosti, představuje kaplana. Horčice stojí jako svíce před arcibiskupem, ten jemu klade otázky, kaplan odpovídá na jednu za druhou, jistě, určitě, časem cituje i pramen nebo doklad, k velikému uspokojení staříčského arcibiskupa. Ten více a více hlavou na znamení souhlasu pokyvuje, časem zadívá se úkosem na probošta, zardělého v tváři jako vařený rak, a zase zrakem spočívá na upřímné tváři mladého, horlivě vypravujícího kaplana. Také biskup Pištěk i vikář mnou si radostně ruce, jen probošt posupně se mračí jako po prohrané bitvě.

Arcibiskup zřejmě jsa potěšen, děkoval kaplanovi. Přitom vlídně, ba skoro otcovsky se tázal, kde si osvojil vědomosti tak obsáhlé. Horčice záře štěstím, že vyhověl podle přání arcibiskupu i jeho sufragánu, mu odpověděl, že má ve správě zdejší archiv i bibliotéku, že v prázdných chvílích v nich studoval a že také archivář pana hraběte Šternberka, pan Palacký, do Boleslavi přišel, zde archiv s ním prohlížel a různé zprávy si zapisoval. Když jej arcibiskup blahosklonně propouštěl, chtěl kaplan usednouti na své místo, na konci dlouhé tabule, sledován jsa závistivými zraky mladších spolustolovníků. Ale biskup Pištěk mu pokynul a vyzval jej, aby zítra, po mši svaté, k němu přišel.

Z rána sloužil biskup u oltáře sv. Václava v kapitulním chrámu za velikého účastenství obecenstva. Také kůr byl zcela obsazen. Dva místní kanovníci, šedovlasí stařečkové, asistovali mladistvému biskupovi. Ale biskup celebroid důstojně, a když po pozdvihování zahlaholila z kůru svatováclavská hymna, s tradiční věrností i citem přednesená, a když souzvukem mužských i ženských hlasů pilně vyškolených a dobře sezpívaných, intonovány verše „nedej zahynouti nám i budoucím“, tu nedal se již utlumiti jeho cit. Obrátil se od oltáře k lidu a jal se promlouvati k němu, proč ctíme svatého Václava a při každé příležitosti zpíváme krásnou píseň k němu, že není

to pouze píseň kostelní, nýbrž píseň našich slavných a zbožných předků, že ji pěli, do bitvy jdouce, že vítali jí své krále slavné a svaté paměti, že píseň ta zaznívati má všude, kde Čechové žijí, jako hymna k svatému knížeti a dědici české země. Lidé poslouchali, sotva dýchajíce, a mnozí tušili v nitru svém, že zaznívala biskupova slova jako předzvěst nové, utěšenější doby.

Páter Horčice rovněž poslouchal s myslí povznesenou, v panské sakristii, když byl ukončil mši v Knížecí kapli. Vzpomněl si na pana profesora Jungmanna, toho ctihodného vlastence, co jezdívá každý rok na zimu skrze Boleslav, tam někam k Turnovu, rád se zde stavuje, navštěvuje chrámy, také archiv i knihovnu, při tom zaníceně hovoří o tom, čím jsme byli a čím bohdá zase budeme. Aby tak slyšel vzácný ten vlastenec slova páně biskupova od oltáře k lidu českému pronášená, ten by jistě zaplesal v srdci svém!

Po nějaké chvíli, když se pan biskup nasnídal, vstoupil k němu do veliké komnaty v prvním patře residence mladý kaplan. Biskup vlídně jej přijal a pokynul, aby usedl ke stolu, do měkkého křesla. Kaplana vyrazilo horko, když patřil tváři v tvář biskupovi, o němž šířila se pověst, že úprkem si získal přízně císařovy a že ještě další skvělá kyne mu budoucnost, ale přivítává slova biskupova vytrhla jej z rozpaků. „Pane páter“, počal biskup, „chci vám nabídnouti úřad svého ceremonáře.“ Kaplan se začervenal a okamžik přemýšlel s odpovědí. „Biskupská milosti“, odpovídal pak zajímavě, „ráčíte vznášeti na mne důležitý úřad. Děkuji poníženě za vzácnou důvěru, ale obávám se, že k němu nepostačím. Jsem na vsi narozen i vychován a nedovedu se pohybovat ve vyšších kruzích.“ Biskup se usmál. „Právě proto, že jste zůstal věren zvykům lidu a že horlivě pečujete o minulost našich posvátných míst, rozhodl jsem se pro vás. Od této chvíle jste mým ceremonářem. Zůstanete zde kaplanem, ale budete žítí při mně, mne doprovázeti na mých visitačních cestách.“ Srdečná vlídnost biskupova kaplana odzbrojila. Od toho dne byl biskupským ceremonářem. Biskup Pištěk žil střídavě v Praze, na cestách nebo v Boleslavi, ceremonář Horčice meškal stále při jeho osobě.

XX

Ke konci května r. 1827 přijel biskup Pištěk k několikanedělnímu pobytu do Boleslavi. Chtěl tu v poutnické dny celebrovati a při tom vyřizovati naléhavé hospodářské otázky, které mu předchůdce zůstavil. Chrámy vyžadovaly oprav, pivovar byl zanedbán, dvory v rozvalinách. Proto konferoval často se správcem kapitulního statku Pohnertem a s brandejským zednickým mistrem Kláskem. Nutné opravy byly tak rozsáhlé, že nedostačovaly značné jinak důchody děkanské, a pečlivý biskup byl nucen užívati na úhradu potřebných nákladů i důchodů pražské prebendy.

Ceremonář Horčice měl tudíž dosti prázdně, již mýnil využití za osvěžením svých osobních styků, jakož i k návštěvám příbuzných ve Skorkově a v Chotětově. Hned prvního dne po příjezdu přeptával se ho biskup při večeři. Mladý kněz upřímně projevil, že by rád nazejtří navštívil ve Skorkově starou matičku. Při těchto slovech zaplály mu radostí upřímné oči, zahořely tváře. Biskup dohodl se, že nabídne svůj kočár, ale kaplan uctivě poděkoval. Matička že žije v zapadlé vsi u lesa, kam jen někdy ze zámku kočár zajede. Že by vzrušili se lidé, by on, synek z tamní neveliké chaloupky, objevil se v krásném kočáře s kočím, když starý pantáta vozí na trakaři na trh do Brandejsa nebo až do Prahy nové brambory. Že chodíval do Brandejsa do školy po mnohá léta pěšky, že půjde zas, je to sotva dobrá hodina. Že se už těší, až půjde lesem, vysokým a vonným. Že zná tu skoro každý strom, pokosená pěšina že jde podle silnice, ve stínu. Jaká to radost, když na všech stranách ozývá se zvonivý zpěv pačů, když na mýti pase se srnčí, když vrcholky borovic šumí dumy.

Biskup se přátelsky usmál. „Vidím, milý synu“, pravil, „že se u vás probouzí básnická žíla. Snad chcete zastínit pana Kollára nebo pana Čelakovského?“ -

Nazejtří těšil se páter Horčice, že půjde odpoledne do Skorkova. Vyřídil věci, které jeho biskupské milosti donesl lokaj z Brandejsa z pošty, zchystal některé skrovné dárky pro matičku, pro pantátu, pro bratry, sestry, jejich děti a skoro pro celou ves.

Na dvéře kaplanky bylo zaklepáno. „Vejděte!“ zvolal kaplan, dvéře se otevřely a již si spočívali v náručí biskupský ceremonář s mladým mužem inteligentního vzezření a živých očí, po městsku oděným.

„Vzpomínal jsem ne tebe, Toničku“, vítal Horčice příchodce, „jak v Praze a na cestách, tak dnes, zde v této milé kaplance, z jejíž oken dívám se rád, jako před 150 a více lety náš poctivý Balbín, na starobylý Brandejš, na jeho ostrovy, na Hluchov a jeho věkovité kmeny, zde na ty utěšené lučiny, luky a lesy. Ale vždy při tom myslil jsem na tebe, jak se ti vede, co jsi dal studiím vale, co meškáš zde, ve své milé otčině. O, jak ti Toničku závidím! Jak se těším, až se zase vrátím sem, až budeme spolu procházeti se po Houšce - pardon, snad lépe říkati po Houšťce, já již také tak píši - nu, víš, můj drahý, až zase spolu budeme vyprávěti o tom, jak se my Češi vzýváme, jak naše literatura vzkvétá a náš libozvučný jazyk cti dochází.“

Příchodce sotva byl sto, aby odpověděl. Tak ho poutal příval slov, jímž jej kaplan obsypal. Konečně usedl k nevelikému stolku, na prostou židli proti oknu, z něhož šířil se krásný pohled na labské lučiny, hýřící květnovou nádherou.

Pokračování příště....

K historii městského erbu

Městský znak dvojměstí Brandýs nad Labem - Stará Boleslav, který můžeme denně vidat třeba na orientačních tabulích města nebo na autobusech meziměstské dopravy, upoutá na první pohled svou barvitostí a členitostí. Městský erb má podobu čtvrceného štítu, ve kterém se

Gotická pečeť Brandýsa n/ L.
z 1. poloviny 14. století

dvouocasý stříbrný český lev na červeném poli se zlatou korunou, drápy a jazykem (1. a 4. pole erbu) střídá se svatým Václavem, stojícím na stříbrném cimbuří na modrém pozadí (2. a 3. pole); pod postavou svätce v drátěné košili a červeném plášti, který má na hlavě knížecí korunu obklopenou svatozáří a v levici třímá bílou korouhev, je umístěn štítek s českým lvem, nad nímž je svatováclavská koruna. Současná podoba obou znaků, tvořících dnes jediný erb, je výsledkem staletého vývoje, v němž se odráží svébytná historie obou původně samostatných měst.

První stopou při hledání původu brandýského městského znamení je bronzové pečetidlo z první poloviny 14. století s jednoocasým doprava obráceným lvem. Tato významná památka, jakou se nemohou pochlubit mnohá větší města (dnes uložená v Okresním archivu Praha - východ), je nejstarším svědectvím o existenci znaku mladého městečka (zal. kol. 1309), byť se jednalo zatím o znamení toliko pečetní. Vývoj městského erbu z pečetního znamení byl ve středověku velmi častý, i když ho nelze zcela zobecnit. V případě Brandýsa tomu tak s velkou pravděpodobností bylo.

Erb na zmiňovaném pečetidle ovšem neznázorňuje českého lva, nýbrž jde patrně o znamení pánů z Michalovic, kteří v té době Brandýs vlastnili. V český královský symbol se michalovický lev proměnil někdy během následujících dvou až tří staletí. Tento proces se odehrál přibližně takto: předně, starý michalovický lev už sám o sobě sváděl k zaměňování se lvem královským, od něhož se lišil pouze tím, že byl jednoocasý a neměl královskou korunu. Když potom na konci patnáctého století vymřel rod Michaloviců po meči (poslední příslušník rodu Jindřich z Michalovic zemřel roku 1468), začala se navíc postupně vytrácet povědomost o tom, že jde o původně svébytné heraldické znamení šlechtického původu a erb začal být vnímán jako „nedokonalý“ český lev. Po neúspěšném povstání české šlechty proti Ferdinandu I. v letech 1546-1547, do nějž se zapletl i

Původní znamení St.Boleslavi

majitel Brandýsa Arnošt z Krajku (synovec Johanky z Krajku), propadlo brandýské panství konfiskaci a v souvislosti s jeho začleňováním do majetku královské komory (v roce 1547 se stal Brandýs královským komorním městečkem, v roce 1581 byl povýšen Rudolfem II. na královské komorní město) zesílila i snaha o úpravu městského znamení do podoby královského symbolu, která byla vnímána jednoznačně jako jeho polepšení. Kdy přesně k tomu došlo, nevíme, ale jistě se tak stalo již v šestnáctém století. V každém případě v době před vypuknutím třicetileté války už byl český lev ve znaku města, jak to nepřímě dokazuje confirmace císaře Leopolda I. z 10. prosince 1670, v níž Habsburk obnovuje na žádost brandýských měšťanů, odůvodněnou zničením starých městských privilegií Švédy, českého lva jako městský znak. Znovu byl tento erb městu potvrzen 13. září 1725 císařem Karlem VI. a opětovně ještě v roce 1777 za Marie Terezie. Český královský lev se stal definitivně oficiálním městským znamením, a Brandýs se tak zařadil mezi plejádu českých měst, která se mohou pyšnit tímto nejvýsostnějším českým symbolem (českého lva má ve znaku vedle Brandýsa například Slaný, Turnov, Kynšperk, Nový Bydžov, ale také

polské Kladsko, které bylo kdysi součástí českého státu).

Naše znalosti o historii erbu Staré Boleslavi jsou podstatně skromnější než je tomu v případě Brandýsa. Základním faktem je tu pro nás zjištění, že nynější znak, popsany v úvodu článku, není původní. Starší prameny uvádějí jako původní znamení Staré Boleslavi půlený, červenostříbrný štít, na němž žoldněř mečem probodává svatého Václava, který klesá na kolena a drží se zlatého kruhu v chrámových dveřích. Kdy a kdo městečku tento znak udělil, je zahaleno tajemstvím. Lze se jen domýšlet, že šlo původně snad o pečetní znamení, podobně jako tomu bylo v případě Brandýsa. Znak s motivem zavraždění svatého Václava byl užíván až do roku 1910, kdy byl privilegiem císaře Františka Josefa I. ze dne 19. května nahrazen erbem současným. Stalo se tak tedy nedlouho poté, co byla Stará Boleslav tímž panovníkem povýšena na město (privilegiem z 19. května 1898). Stará Boleslav tím ztratila znak s originální heraldickou kompozicí vycházející ze staré legendy a získala městský erb standardního typu se zemským svétcem, doplněný motivem městských hradeb a českým lvem. Svatého Václava, byť různě stylizovaného, mají vedle Staré Boleslavi ve znaku také například Stonařov, Volyně, pražská čtvrt Vinohrady nebo Votice.

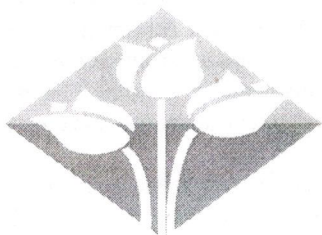
Dnešní znak dvojměstí

Sloučení Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi v jeden městský celek v roce 1960 přineslo s sebou i potřebu jediného městského znaku. Jeho definitivní podoba jako čtvrceného štítu, obsahujícího oba městské symboly, byla schválena v roce 1971 MěstNV, přestože nechyběly hlasy volající po jeho zjednodušení, podobně jako tomu

bylo v případě názvu nového městského útvaru. Čtvrcený erb je v kontextu naší městské heraldiky poměrně vzácný; má ho například Budyně nad Ohří nebo Jihlava (v jihlavském erbu je dokonce i český lev, nestřídá se ale se svatým Václavem, nýbrž s ježkem). Z heraldického hlediska nelze znaku brandýsko - boleslavského souměstí nic vytknout, z hlediska

estetického lze ovšem poukázat na jeho jistou nevyváženost, způsobenou hlavně přeplněností ve staroboleslavské části. Na druhé straně ale, které město se může pochlubit tím, že má ve znaku dva zemské patrony, dvě královské koruny a dokonce čtyři české lvy? V tomto ohledu je městský erb Brandýsa nad Labem - Staré Boleslavi přímo esencí české státní a národní symboliky, jakou se nemůže pochlubit žádné jiné z našich měst.

Radomír Průša

Redakční rada Muzejních listů Okresního muzea Praha-východ

a ostatní pracovníci muzea přejí svým příznivcům
příjemné prožití Velikonočních svátků

KALENDÁRIUM

Před **465 lety** (15.3.1533) zemřel v Toušeni **Jan Pašek z Vratu**. Působil na Univerzitě Karlově, zastával významné úřady v městské správě Starého Města pražského. Vladislav II. mu udělil erb a přidomek z Vratu, později byl pasován na rytíře. Do historie se však zapsal ovládnutím Starého a Nového Města pražského a perzekucí novokališníků. Jeho diktaturu zlomil teprve Ferdinand I. v roce 1528. Po vypovězení z Prahy odešel Pašek na své panství Toušeň.

Před **445 lety** (18.3.1553) zemřel **Václav Hájek z Libočan**, autor oblíbené Kroniky české, za jejíž napsání získal hodnost probošta staroboleslavské kapituly. Kronika však obsahuje řadu smyšlených údajů, které odhalil v 18. století G. Dobner.

Před **360 lety** se narodil český katolický spisovatel **Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé vsi**. Studoval v Praze u sv. Bartoloměje a po svém vysvěcení na kněze se stal kanovníkem ve Staré Boleslavi. Později zastával mimo jiné i úřad probošta ve svatovítské kapitule. Psal básně i prózu, s oblibou šířil úctu k českým patronům. Ke Staré Boleslavi se váže např. Zdoroslaviček na poli požehnaném nebo Strom života.

Před **260 lety** (30.3.1738) zemřel štedrý mecenáš a znalec umění **František Antonín hrabě Špork** (nar. 9.3.1662 v Lysé n. L.), známý zejména výstavbou zámku a dalších budov v Kuksu, které pro něho bohatě vyzdobil slavný sochař M. Braun a malíř P. Brandl. Ve svém rodišti v Lysé nad Labem založil vlastní tiskárnu a vydal zde kolem sta knih vzdělávacích a náboženských, většinou v němčině. Za své přátelství s nekatolíky a za rozšiřování nekatolické literatury se dostal do konfliktu s jezuitou, který vyvrcholil obviněním Šporka z kacířství. Na rozhraní panství lyského a brandýského nechal vystavět poustevny (eremitáže) s kaplemi.

Před **200 lety** (17.2.1798) se ve Slaném narodil malíř **Josef Navrátil**, který nástěnnými malbami vyzdobil zámek v Jirnech. Maloval rovněž závěsné obrazy - krajinomalby, žánry, zátiší, figurální skicy. Teprve na počátku 20. století byla uspořádána souborná výstava jeho díla s dosud

neznámými skicami, kterými se Navrátil zařadil k předním evropským umělcům. Zemřel v Praze 22.4.1865.

Před **200 lety** (16.3.1798) se narodil v Brandýse nad Labem nadaný flétnista **Antonín Paládus**. Již v deseti letech zahájil uměleckou pouť po Čechách a Kladsku, koncertoval ve Výmaru na dvoře vévody Karla Augusta, připravovalo se rovněž jeho vystoupení před císařem Františkem. Než se však mohlo uskutečnit, zastihla patnáctiletého Paladia smrt.

Před **105 lety** (7.3.1893) se v Praze narodil akademický architekt a grafik **Albert Jonáš**. V lázních Toušeň trávil letní období a své vzpomínky na tyto pobyty publikoval počátkem 70. let v deníku Svoboda. Zemřel v Praze v roce 1974.

Před **85 lety** (4.4.1913) se v Lomci narodil geometr **ing. Jaroslav Vošahlík**, pocházející z učitelské a kulturně aktivní rodiny z Prachaticka. Jeho vzpomínky z Toušene byly publikovány ve sborníku Lázně Toušeň - 100 let nové školy. Zemřel 6.1.1994 v Brandýse nad Labem.

Před **60 lety** (20.3.1938) zemřel v Praze kanovník kolegiální kapituly na Vyšehradě a čestný měšťan Brandýsa nad Labem **František Seyvalter**, narozený 26.9.1854 v Brandýse n. L. Roku 1927 vybudoval v bývalé piaristické rezidenci v Brandýse n. L. ústav pro slepé dívky. Dějiny svého rodu popsal v díle Koruna dobročinné lásky. Je pohřben na starém brandýském hřbitově.

Před **55 lety** (1.1.1943) zemřel v Brandýse nad Labem malíř a grafik - samouk **Jaroslav Novák**, narozený rovněž v Brandýse 15.9.1890. Vytvářel reklamy a pohlednice, vydával bibliofilské tisky.

Před **30 lety** (13.1.1968) zemřel v Praze známý varhaník a význačný improvizátor **Miroslav Kampelsheimer**. Narodil se 24.7.1907 v Plzni, v mládí žil s rodinou ve Staré Boleslavi. Zde získal hudební základy u Josefa Klazara. Roku 1961 dostal Grand Prix du Disque Akademie Ch. Crose v Paříži za nahrávky děl J. Zacha a F. X. Brixioho. Od roku 1947 byl profesorem pražské konzervatoře.

Karin Pátrová